

Az építmény vázát tavasszal kell megépíteni, mert ilyenkor a fa még él és könnyen megmunkálható. A kérge is könnyen lejön. Ha megszárad az akác, a vasszeget sem lehet beleverni. Áprilisa tető alá hozták az építményt, hogy mire az áprilisi esők megjönnek, bent nyugodtan lehessen dolgozni. Május végére már lakható volt a szoba, s mire a tél beállt az istálló is be volt meszelve.

A réten utoljára Koleszár Péter épített lakóházát a negyvenes évek elején. 1948-ban neki is le kellett volna bontani, de *mindhármukat meggyilkolták*, a házukat meg *rájuk gyújtották*. Ő volt az utolsó bérlő a réten.

A visszaemlékezések alapján állíthatjuk, hogy a Drávaszögi falvakban egykor nemcsak istállók, pajták, de *zakotált* lakóépületek is voltak.

A bellyei uradalom tágas rétjein a XX. század első negyedében kb. száz *korcos* falú ház állt, amelyeket bácskertes-i földbérlők építettek. A visszaemlékezésekből kiderül, hogy itt istállók, kocsiszínek, baromfiólak is ilyen módszerrel épültek. Vajon a bácskertes-i diaszpórákban, a Mohácsi-szigeten, a Siklós környéki Tótföldön épültek-e *korházak*?

Ma már ilyen épület nincs. A leírtakat adatközlőim visszaemlékezéseiből igyekeztem összegyűjteni, *Balassa M. Iván Vázás sövényfal* című kérdőíve alapján.³³

Pataky András

Hadifogsági emlék

Both-Soós Pista csellója

A szombathelyi Smidt Múzeumban jelentős hadifogolyemlékek találhatók. Közülük kiemelkedő példány egy cselló, amit 1947/48 telén Both-Soós István székely tanító, tartalékos zászlós készített a gorkiji kormányzóságban lévő monasztirukai táborban (CCCP Pf. 74.). A csellót Katona László szombathelyi társunk hozta haza 1948-ban, és a család hagyatékából 1971-ben került a múzeumba. Vonója elveszett és csak egy eredeti húr maradt meg rajta. A több ezer km-es utaztatás és az elmúlt 41 év nyomokat hagyott rajta, de 1989 karácsonyára újjászületett és fel is húrozták. A Vas Megyei Múzeumok Igazgatósága nyújtotta hozzá az anyagiakat.

A hadifogság rendszerint hosszú távollétet jelent az otthonról, bizonytalanságban és reménységben. Az elzárttságban a hiányos tájékoztatás miatt minden elejtett szóba kapaszkodó fogoly állapotát így jellemzi Örkény István: „Szállongó hírekből, elejtett szavakból többnyire a véletlen szeszélyéből lassacskán mégis kirajzolódott egy kép: annak a képe, hogy miképpen élt, mit érzett és gondolt Istennek ez a legelesettebb gyermeke, a hadifogoly”. „Mondj valami jót, mondj valami RH-t (rémhír). Nem baj, ha nem igaz, csak jó legyen.” (Így vigasztalták egymást.)¹

Voltak keleti és nyugati fogságok. Rosszak és kevésbé rosszak (mert jó hadifogság nincs), de mindenhol egyformán a bizonytalanság, az otthonért való aggodás uralkodott el a lelkeken. Az ettől való szabadulást az elfoglaltság keresése segítette elő.

Szervátius Jenő kolozsvári szobrász Németország északi részén volt fogságban és ha valami anyaghoz jutott (agyag, deszka, flexit), azonnal alkotott. Fogolytársa, Székely János író 1955-ben írt, Egy láda anyag című versében így emlékezik:

Mindent beléje gyúrtunk
Mi csak szívünkben rejtett
Bánatot, mely éget
A hosszú rettegésből
kimentett emberséget.
A reményt, mely sarkallt
De cserbenhagyott folyvást
A jobb idők reményét,
Az emberi mosolygást.

Ezt a verset keleten is írhatták volna, mert a mi csellónkba mi is belegyúrtunk mindent: kortörténetet, keservet és reményt.

¹Örkény István: *Lágerek népe*. Bp., 1981. Szépirodalmi Kiadó. 15. old.

Az általam ismert hadifogoly-visszaemlékezések közül a mi táborunkról részletesen írt Gallyas Ferenc és Lajos Árpád.² Én ezeket nem ismételnem vagy folytatni akarom, hanem az 1947/48 telén Monasztirkán visszamaradt 150 magyar tiszt életéről és a gyönyörű zeneszerző szám létrejöttéről emlékezem.

1946 őszén kerültem az oránki kolostortáborba, majd 1947 telén ennek ikertáborába, Monasztirkába. Egy erdő szélén lévő, részben földbe ásott, 36 barakkból állt a tábor, benne román, német, magyar hadifoglyok és internált polgári egyének (vörös spanyolok és ezek hozzátartozói). A barakkot egy kártyaként használt fakéregre rajzolt képen láthatjuk.

1947. szeptember 12-én a 600 magyar tisztből 450-et hazaszállítottak, de 150-nek a „továbbszolgálat” jutott, ami legalább még egy évet jelentett. A visszamaradtok a társadalom minden rétegéből valók voltak, ténylegesek és tartalékosok; anyaországiai, erdélyiek, felvidékiek és délvidékiek; vezérkarikák, hadbírák, csendőrök, rendőrök és „fasiszták”. Az utóbbit itthonról írták nekünk. Új emberek kerültek egymás mellé és újból össze kellett rázódnia. Ez nem ment hamar és könnyen. Egy barakkban 108-an voltunk 12 erdélyi társunk a németekkel, törzstiszteink pedig a románokkal kerültek össze. Lassanként kezdtünk beletörődni az újabb kényszerhelyzetbe és fel kellett készülni a zord télre.

Első ténykedésünk az volt, hogy egy nagyobb méretű keresztet ácsoltak össze asztalosaink, amelynek négy oldalára magyar, román, német és orosz nyelven rávéstük, hogy elhalt bajtársaik emlékére állították az élők. Ezt a keresztet szeptember 14-én, a Szent Kereszt felmagasztalásának ünnepén vittük ki a tábor melletti kis temetőbe, ahol elhalt bajtársaink pihentek.

A tábor fenntartásához szükséges munkák (favágás, fahordás, élelembeszerzés, hótakarítás stb.) elvégzése után jutott még idő másra is. Ezt kulturális tevékenységgel, mozgással, faragással, nyelvtanulással és élmények elmesélésével töltöttük. De soha annyit nem beszélünk idehaza az evésről, mint a fogságban. Sokan ételrecepteket jegyeztek fel a *kása* elkészítésének módozatairól.

Barakkunkban volt két hegedű és egy gitár. Zola sokat gitározott, az erdélyi Hóra Jancsi (becenevén Paganini) hegedűhúrokon cincogott környezetének bosszúságára. Közben a tömeg szívta a mahorkát és a füsttől nem lehetett átlátni a barakkon. Később a zenészek is összeszoktak és a három hangszerrel édes-bús magyarnótákat játszottak.

Minden héten előadás hangzott el tudományos témákról, néprajzról, Erdélyről, a csángókról, háborús élményekről, utazásokról stb. Köztünk volt Galambos János római katolikus és Koszta István református tábori lelkész, így minden ünnepen istentiszteletet

A cselló felújítás előtt

A barakk rajza a fakártyán. Koppel Miklós reprodukciója

A cselló feje

A felújított cselló

tartottak. Galambos páter részére miseruhát és egyéb kellékeket is készítettek fogolytársai. Ezek is hazajutottak és jelenleg a sárospataki római katolikus egyházi gyűjteményben találhatóak.

A klubnak nevezett barakkban volt két hegedű és egy bőgő, amit néha elhoztunk a szállásunkra, de ez a románoknak nem nagyon tetszett. Mi ezt beláttuk, hiszen tízszer annyian voltak, mint mi. Így merült fel egy cselló készítésének a gondolata. De ki tud ilyet csinálni? Ekkor jelentkezett Both-Soós Pista (Szentegyházásfalú–Udvarhely megye) s így szólt: Hegedűt már csináltam, csellót még nem, de megpróbálhatom.

Az elgondolásból elhatározás lett. De jöttek a kérdések. Miből, mivel, hogyan? Itt az erdő szélén, egy méterre a földben, akarat, tudás és idő volt, de szerszámokat és anyagot elő kellett teremteni: asztalos-, kovács- és lakatosműhely volt a táborban, vas, acél és fadarabok is akadtak. A szakemberek vajúkéseket, vésőket, satukat készítettek, a faanyagot pedig a barakklejáratok oldalából „bányászták” ki. A barakklejáratok ugyanis 6–8 cm vastag fenyőpallókkal bélelték, és ezek közül választottuk ki a legmegfelelőbbet. Egy ilyen fenyőpallóból lett a tető, míg a hát nyírfából készült. A nyírfa pallót 6–8 cm széles stafnikból enyvezték össze az asztalosok, köztük Zöld Gábor erdélyi tanító, aki jelenleg Vasváron élő nyugdíjas tanár.

December elején kezdte meg a munkát Both-Soós Pista és január végén elkészült a cselló. Amíg ő vájta a pallókat, az asztalosok elkészítették a sablont (a formát), amelyre rákényszerítették az oldallapot is. Ezt ragasztott lemezből (furnír) hajlították meg. A nyakat és a fejet, továbbá a kulcsokat Sámbockréthy Imre bácsi (alezredes) faragta szilfából. A fejet Katona László és dr. Zólyomi Lajos tervezte meg. Az utóbbi rajzban is szemléltetett. A fogakat marha (vagy teve)-csontból Benyovszky Győző százados (Szeged) készítette. Különböző csontfaragás egyik házi iparág volt a táborban. A konyha mellett nagy halomban volt a sok csont és körülötte a faragók a hidegben majd megfagyva vasfűrészszel fűrészelték ki a faragásra alkalmas darabokat.

A cselló feje egy dühös vicsorgó ördögfej (csort), mint jelkép „Valakire” emlékeztetni akart.

A húrokat német hadifogoly gépkocsivezetők Gorkij városából hozták. Az elkészült alkatrészeket, valamint az összeállított csellót hipermangánoldattal színeztük, konzerváltuk és margarinnal kentük be. A vonót Soós Pista készítette. A szükséges lőszórt a szomszédos kolhoz lovaitól szereztük be.

1948 január utolsó napjaiban megszólalt a zeneszerszám és csodálatos hangja 150 magyar szívét dobogtatta meg. De később a németek és a románok köréből is sok vendég érkezett, attól kellett tartani, hogy a priccsek leszakadnak.

Az emberi agyakban elraktározott dallamok és hangjegyek kottákba rendeződtek és a Kálmán Imre-operettekéből, valamint Kacsóh Pongrác János vitézének dalbetéteiből három önálló estet is rendeztünk. A kvartett tagjai dr. Benedek István, Nagyvárad (hegedű), Csifó Csaba, Budapest (hegedű), Katona László, Szombathely (cselló) és dr. Zólyomi Lajos,

A cselló készítőjének „névjegye”. Magyarul: Készítette Both-Soós István hadifogoly az Úrnak 1948. évében Monasztirka falai között társainak gyönyörűségére. Az iratot és a rajzot dr. Zólyom Lajos készítette.

Budapest (gítár). Méltó társuk volt a magyar származású, de német állampolgárrá lett Frau Richter, a Mancsi, aki a dalbetéteket énekelte. Ő a berlini magyar konzulátuson dolgozott és mint diplomatát hozták ki „tanulmányútra”. Férje önként követte őt.

Ez a kis együttes szívet melengető tavasz volt a télben és hozzájárult fogságunk nehéz napjainak elviseléséhez. Magam is szervezője voltam a téli szórakoztatásnak és az előadás-sorozatnak, mint barakkfelelős (sztársi). Így nem volt nehéz elkerülni a súrlódásokat, tudomásul venni a kényszerű együttélés szabályait. Ezek voltak az igazi emberformáló idők.

De nemcsak zenei élet pezsgett barakkunkban. Voltak, akik nyelveket tanultak, idegen nyelvből fordítottak. Szász Tibor hadnagy (Sepsiszentgyörgy) kiválóan megtanult oroszul és a Csendes Donból naponta fordított részleteket. Gerő János zászlós (Léva) és Katona László főhadnagy (Szombathely) Hakon Milke: Im Lande des Condors című könyvét németből fordították le. Ezt a fordítást 237 oldalon leírtam, de hazajövetelkor (1950) elvették tőlem a könyvet. Benedek Pista egy román regényt ültetett át magyar nyelvre, amit 1948-ban még sikerült hazavinnie. Különben a hazai magyar könyvnek igen nagy értéke volt. Szinte belebetegedtem, amikor egy „zabrán” megszabadítottak a kenyérért és dohányért vett könyvemtől. A könyv szívemhez nőtt, mert volt reáliskolai tanárom, Fábian Gyula írta, Hej Rákóczi, Bercsényi, Bezerédj... volt a címe.

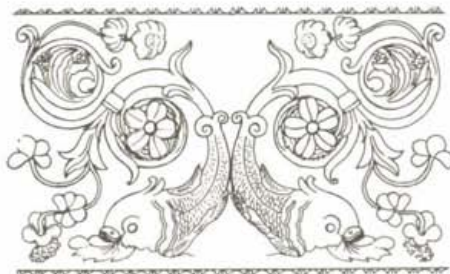
Így telt el az idő 1947/48 telén Monasztirkán. 1948 áprilisában egy másik táborba szállítottak át bennünket, de az 1300 román tiszt még ott maradt, pedig ők még 1943-ban, Sztalingrádnál estek fogságba. Az új táborból 1948 októberében Katona László kalandos körülmények között vitte haza a csellót Szombathelyre. Most, 1989 decemberében felújították és húrokat is kapott. A megkopott, hipermangános festés helyett lelakkozták. Úgy látszik, hogy felújítója, Kiss János hangszerjavító jó munkát végzett.

A Smidt Múzeum igazgatónjével együtt úgy tervezzük, kisebb kamaraesten megszólaltatjuk a csellót, hogy 41 év után újból felhangozzék rajta János vitéz éneke. E cikk pedig vigye hírét a csellónak, a 150 tanúból még életben lévőknek, hogy emlékezzenek a küzdelmes időkre és elhalt bajtársaikra. Egyben keressük a cselló készítőjét, a kedves Both-Soós Pistát. Reméljük, hogy valahol Erdélyországban még él. Nevét a cselló belsejébe ragasztott alábbi szövegű írás őrzi.

Dr. Kovács Jenő

²*Gallyas Ferenc*: Hősi halálom után. Magvető, Bp., 1987; *Lajtos Árpád*: Hadifogság, börtön. Új idő folyóirat, különszám Bp., 1989. március.

A képeket fényképezte a szerző. A barakk rajzát Keppel Miklós (Szombathely Fényszöv.) reprodotta a hadifogságban készült fakartyáról. (Szombathely, Smidt Múzeum.)

Vörösmárvány fríz részlete Mátyás király visegrádi palotájából (Hornyák László rajza)